

Κύπρος

*Ιστορική - Αρχαιολογική ανασκόπηση
από τους προϊστορικούς χρόνους
στη ρωμαϊκή εποχή*

Μαρία Ιακώβου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κύπρου

Γυναικεία κεφαλή από ασβεστόλιθο με επίδραση της τεχνοτροπίας
του γλύπτη του 4ου αι. π.Χ. Σκόπα. Από την Άρσο, 3ος αι. π.Χ.

Χάρτης της Κύπρου με τους κυριότερους αρχαιολογικούς χώρους.

Πήλινο αγγείο από τη νεκρόπολη των Βουνών. Δύο περιστέρια σε αντιθετική στάση στολίζουν τα χεύλη του αγγείου. Βρέθηκε σε τάφο ανάμεσα στα πτερόματα. Πρώιμη Χαλκοκρατία.

Εισαγωγή

Η οργανωμένη αρχαιολογική έρευνα στην Κύπρο χρονολογείται από τη δημιουργία του Κυπριακού Μουσείου (1882), στα πρώτα χρόνια της αγγλοκρατίας, και τίθεται σε στέρεες νομικές και επιστημονικές βάσεις με την ψήφιση του Περί Αρχαιοτήτων Νόμου το 1935 και τη σύγχρονη σύσταση του Τμήματος Αρχαιοτήτων. Το 1973 δεκαεπτά ξένες Αρχαιολογικές Αποστολές διενεργούσαν ανασκαφές στην Κύπρο, ενώ άλλες πέντε διεξήγοντο από το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κυπριακής Δημοκρατίας. Τα επί δεκαετίες διεξαγόμενα ανασκαφικά προγράμματα, η μελέτη του υλικού και η δημοσίευση των πορισμάτων από μια πληθώρα διεθνούς φήμης αρχαιολόγων από όλο τον κόσμο είχαν τεκμηριώσει, πολύ πριν από την τουρκική εισβολή του 1974, τους αλληπάληλους πολιτισμικούς ορίζοντες της Κύπρου από την έβδομη χιλιετία, τη Νεολιθική περίοδο.

Αυτές οι ολοκληρωμένες εκφράσεις πολιτισμού, οι οποίες δεν αποτελούν προέκταση των πολιτισμών της Εγγύς Ανατολής, εντοπίζονται σε ολόκληρη τη νήσο. Δεν υπήρξε λοιπόν από τη Νεολιθική εποχή και εντεύθεν –σε καμιά στιγμή της προϊστορίας ή των ιστορικών χρόνων– κανένας πολιτισμικός ορίζο-

ντας, ο οποίος να αντιπροσώπευε μόνο ένα γεωγραφικό τμήμα της Κύπρου. Ο ενιαίος κύπριος χαρακτήρ, η ιστορία και τα πολιτισμικά του επιτεύγματα δεν διχοτομήθηκαν ποτέ πριν από το 1974 από μια τεχνητή διαχωριστική γραμμή. Μόνο σήμερα η βίαιη στρατιωτική επιβολή επιδιώκει να κατασκευάσει, με την εκδίωξη του γηγενούς πληθυσμού και την αλλοίωση των πανάρχαιων ελληνικών τοπωνυμίων, έναν επίπλαστο πολιτισμό της κατεχόμενης βόρειας πλευράς της νήσου.

Τον Ιούλιο του 1974 η τουρκική εισβολή και κατοχή επέφερε καθοριστικό πλήγμα στην ενιαία εξέλιξη της κυπριακής αρχαιολογίας. Ύστερα από δύο και πλέον δεκαετίες και ενώ στην ελεύθερη Κύπρο συνεχίζονται οι οργανωμένες αποστολές και δημοσιοποιούνται τα αποτελέσματά τους σε διεθνές επίπεδο, στην κατεχόμενη Κύπρο επικρατεί μεσαιωνικός σκοταδισμός και οργιάζει το αρχαιολογικό έγκλημα (εμπορία αρχαιολογικών θησαυρών, σύλληψη μουσείων και ιδιωτικών συλλογών, ολοκληρωτική καταστροφή θέσεων και εγκατάλειψη ανασκαφέντων μνημείων).

Κερύνεια - Τρουλλί. Ο νεολιθικός οικισμός.

Προϊστορία

Από τη Νεολιθική εποχή (7000 π.Χ.) στην ύστερη εποχή του Χαλκού (1200 π.Χ.)

Στη δεκαετία του 1920 η Σουηδική Αρχαιολογική Αποστολή αποκάλυψε στο κατεχόμενο σήμερα νησάκι της Πέτρας του Λιμνήτη, στον κόλπο της Μόρφου, τις πρώτες μαρτυρίες για ένα νεολιθικό κυπριακό πολιτισμό. Αυτή την προκεραμική περίοδο της Νεολιθικής εποχής αναγνώρισε με τη σειρά του, το 1941, στο Τρουλλί, δυτικά των ακτών της Κερύνειας, ο τότε έφορος του Κυπριακού Μουσείου Πορφύριος Δίκαιος και στη δεκαετία του 1970 η αποστολή του Εθνικού Κέντρου Ερευνών της Γαλλίας στον ψαράδικο νεολιθικό οικισμό του Αποστόλου Ανδρέα-Κάστρου, στη χερσόνησο της Καρπασίας. Οι υπό κατοχήν προκεραμικοί νεολιθικοί οικισμοί είναι άρρηκτα δεμένοι με τους αντίστοιχους των ελεύθερων περιοχών (Χοιροκοιτία και Καλαβασσός-Τέντα), από τους οποίους έχουν αποκοπεί.

Ο Άγιος Επίκτητος-Βρυσί στην Κερύνεια (δεν υπάρχει πλέον αφού μετατράπηκε μετά την εισβολή σε σύγχρονο οικισμό) και η Φιλιά-Δράκος στην πεδιάδα του Οβγού ποταμού (δυτικά), δύο νεολιθικοί οικισμοί, οι οποίοι, όπως η Σωτήρα στις ελεύθερες περιοχές, τεκμηριώνουν την πρώτη εμφάνιση της κεραμικής στην ύστερη Νεολιθική εποχή (περ.

4300 π.Χ.), εξερευνήθηκαν πριν από το 1974 από βρετανικές πανεπιστημιακές αποστολές.

Η ίδια βίαιη αντιεπιστημονική διχοτόμηση ισχύει για όλες τις πολιτισμικές φάσεις και αποτελεί ύβριν έναντι του πνευματικού μόχθου, αλλά και της τεράστιας ακαδημαϊκής και οικονομικής συμβολής ευρωπαϊκών, αυστραλιανών και αμερικανικών πανεπιστημίων και ερευνητικών ιδρυμάτων στη μελέτη του κυπριακού πολιτισμού.

Η Κύπρος πέρασε από την ύστερη Νεολιθική εποχή στη Χαλκολιθική και από τη Χαλκολιθική στην πρώιμη Χαλκοκρατία μέσα από μια φυσική εξελικτική πορεία. Η Αμπελικού, στον κόλπο της Μόρφου, και η γειτονική της Φιλιά μας μεταφέρουν από τη Χαλκολιθική στην πρώιμη εποχή του Χαλκού. Γιατί η Αμπελικού είναι από τους πρώτους οικισμούς που η ίδρυσή του καθορίζεται από τα παραπλήσια χαλκοφόρα στρώματα. Εγκαινιάζει μια νέα οικονομία, της μεταλλουργίας και της παραγωγής χαλκού. Είναι σε αυτή ακριβώς την περιοχή της κατεχόμενης Κερύνειας και της δυτικής πεδιάδας της Μόρφου, όπου Σουηδοί (Λάπηθος), Αυστραλοί (Βασίλεια), Βρετανοί (Βουνοί) και Κύπριοι αρχαιολόγοι (Αμπελικού, Φιλιά, Βουνοί) τεκμηρίωσαν την πολιτισμική έκρηξη που κρύβεται πίσω από τη στεγνή επιστημονική ορολογία της πρώιμης εποχής του Χαλκού. Η πρώιμη Χαλκοκρατία εκδηλώθηκε κατ' αρχήν μέσα από τον πρωτόγνωρο πλούτο των κτερισμάτων από τις νεκροπόλεις

της κατεχόμενης σήμερα Κύπρου.

Στη μέση Χαλκοκρατία (1900-1600 π.Χ.) η Λάπηθος εμφανίζεται ως ο σημαντικότερος οικισμός της βόρειας ακτής (πιθανώς ως λιμάνι για το εμπόριο χαλκού). Παράλληλα όμως, το μέχρι τότε αραιοκατοικημένο ανατολικό τμήμα της νήσου αναπτύσσεται ραγδαία εξαιτίας της γεωγραφικής του γειτνίασης με τις ακτές της Εγγύς Ανατολής, οι οποίες είναι ο πρώτος παραλήπτης του πολύτιμου μεταλλεύματος.

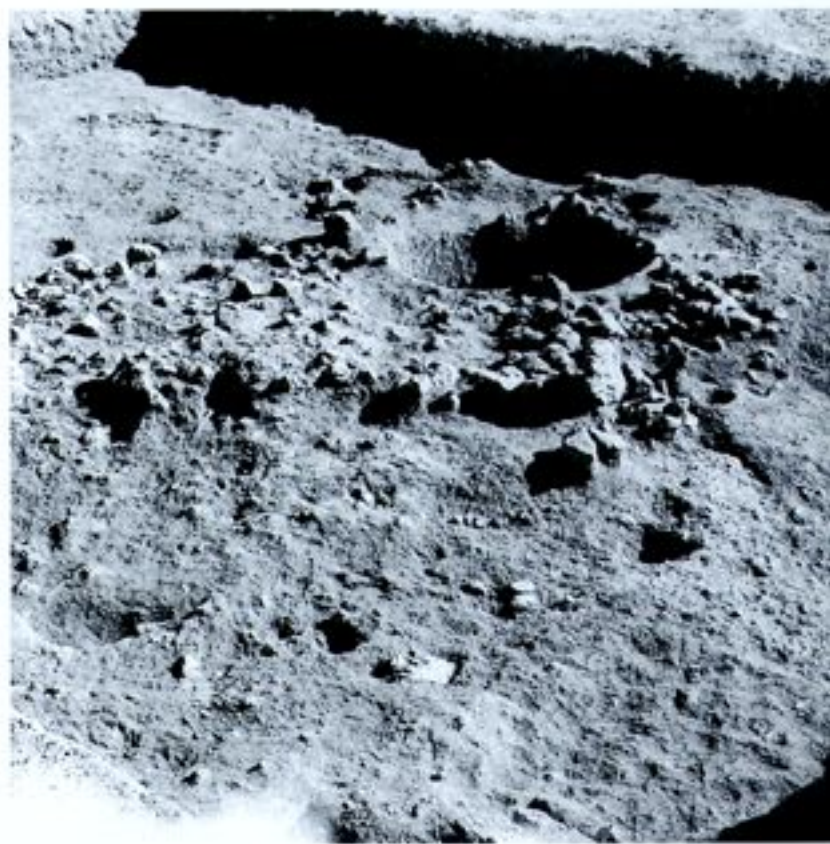
Στα όρια της μετάβασης από τη μέση στην ύστερη εποχή του Χαλκού (1650/1550) η Κύπρος βγαίνει από την απομόνωση. Τώρα πια, εκτός από την αυξανόμενη παρουσία αντικειμένων τα οποία έχουν εισαχθεί από την Κρήτη, τις Κυκλάδες, την Ασία, η κυπριακή κεραμική εμφανίζεται στη Συρία, την Παλαιστίνη, την Αίγυπτο, ακολουθώντας τα δρομολόγια του εμπορίου του χαλκού. Σε αυτή την περίοδο πρωτεύουσα της ανατολικής πεδιάδας είναι η Καλοψίδα, η οποία εμπορεύεται με την Εγγύς Ανατολή μέσω του λιμένος της νεοσύστατης πόλεως της Έγκωμης μέχρι το τέλος της μέσης Χαλκοκρατίας. Τότε, τόσο η Καλοψίδα όσο και η Λάπηθος, παρακμάζουν και η Έγκωμη αναλαμβάνει το εμπόριο.

Έτσι, στις αρχές του 16ου αι. π.Χ., δηλαδή στην έναρξη της ύστερης Χαλκοκρατίας, μία οχύρωση, η οποία λίγο αργότερα μετατρέπεται σε εργαστήριο επεξεργασίας χαλκού, γίνεται το ιδρυτικό κύτταρο της Έγκωμης, της αστικής μεγαλούπολης με τα πολεοδομικά τετράγωνα, η οποία έμελλε να καθορίσει την κυπριακή προϊστορία για μια περίοδο πέντε αιώνων, από το 16ο αι. π.Χ. μέχρι τις αρχές του 11ου αι. π.Χ. Με την εξερεύνηση της αχανούς αυτής πολιτείας ασχολήθηκε το Τμήμα Αρχαιοτήτων υπό τον Πορφύριο Δίκαιο για μια δεκαετία (1948-1958), ενώ η Γαλλική Αποστολή της Έγκωμης, που συνέστησε ο Claude Schaffer το 1947, συνέχιζε το έργο της έως το καλοκαίρι του 1974.

Η εξαγωγή του χαλκού συνεπάγεται μια διεθνή οικονομία, η οποία θα καθορίσει την ανάπτυξη των πόλεων, δηλαδή την αστικοποίηση της προϊστορικής Κύπρου. Μια νέα εποχή αρχίζει για το μεσογειακό χώρο, καθοριστική για την ανάπτυξη των παραλιακών πόλεων, από όπου διεξάγεται το εμπόριο του χαλκού. Υπό αυτές τις συνθήκες ιδρύονται, εκτός από την Έγκωμη, η Μόρφου και η Αγία Ειρήνη, για να αναφερθούμε σε αυτές που βρίσκονται σήμερα υπό κατοχήν.

Πηλινο ομοίωμα υπαίθριου κυκλικού ιερού με ανθρώπινες μορφές και «ξόανα». Από τη νεκρόπολη των Βουνών. Πρώιμη Χαλκοκρατία.

Άγιος Επικτήτος-Βουνί. Νεολιθικός οικισμός.

Πήλινο ομοίωμα με σσηνή οργάνματος.
Από τη νεκρόπολη των Βουνών.
Πρώιμη Χαλκοκρατία.

Η προϊστορική Έγκωμη.
Σήμερα κατεχόμενος αρχαιολογικός χώρος.

Οι ανασκαφές των Ιταλών στην Αγία Ειρήνη και του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ στη γειτονική της Τούμπα του Σκούρου απέδωσαν ένα άνευ προηγουμένου σύνολο μινωικών αγγείων (1525-1475 π.Χ.), τα οποία προφανώς έφτασαν στις δυτικές ακτές της Κύπρου την ίδια εποχή που έκανε την εμφάνισή της η κυπρομινωική γραφή. Αυτό το προϊστορικό σύστημα γραφής, όπως και το συγγενές μινωικό της Γραμμικής Α, δεν έχει ακόμα αποκρυπτογραφηθεί.

Η Αλασία

Στις πινακίδες της σφηνοειδούς γραφής του 18ου αι. π.Χ. από την Alalak και του 17ου αι. π.Χ. από το Mari της Μεσοποταμίας, αναφέρεται ένα νησί με το όνομα Αλασία, σε σχέση με την παραγωγή και την εξαγωγή χαλκού. Σε αλληλογραφία του 14ου αι. π.Χ. του βασιλιά της Αλασίας με το φαραώ Αμενόφη Δ' σημειώνεται ένα είδος φόρου υποτέλειας υπό μορφήν ταλάντων χαλκού, που η Αλασία κατέβαλλε στον Αμενόφη. Σήμερα είναι πια γενικά αποδεκτό, όχι μόνο ότι η Αλασία είναι η Κύπρος, αλλά και ότι έδρα του βασιλιά της Αλασίας είναι η Έγκωμη, που έλεγχε την εξαγωγή των ταλάντων χαλκού.

Στη δεύτερη φάση της ύστερης Χαλκοκρατίας (περ. 1400 π.Χ.), μετά την πτώση της Κνωσού και την επικράτηση των Μυκηναίων στο Αιγαίο, η μυκηναϊκή III Α κεραμική –αμφορείς και κρατήρες του ζωγραφικού ρυθμού– κατακλύζει την Κύπρο, ενώ στις κοσμοπολίτικες παράλιες πόλεις της οι Μυκηναίοι εγκαθιστούν εμπορεία με στόχο τις αγορές των ακτών της Εγγύς Ανατολής.

Ο 13ος αιώνας είναι το απόγειο της ανάπτυξης των πόλεων με τη μνημειώδη αρχιτεκτονική και την πρωτοφανή εξέλιξη στην κατασκευή χάλκινων αντικειμένων,

Αγγείο Κυπροαρχαϊκής Ι περιόδου. Κυπριακό Μουσείο.

όπως είναι οι περίφημοι κυπριακοί τρίποδες και τα τετραποδικά υποθήματα (βλ. επαναπατρισθέν από το Ίδρυμα Λεβέντη παράδειγμα, σελ. 218).

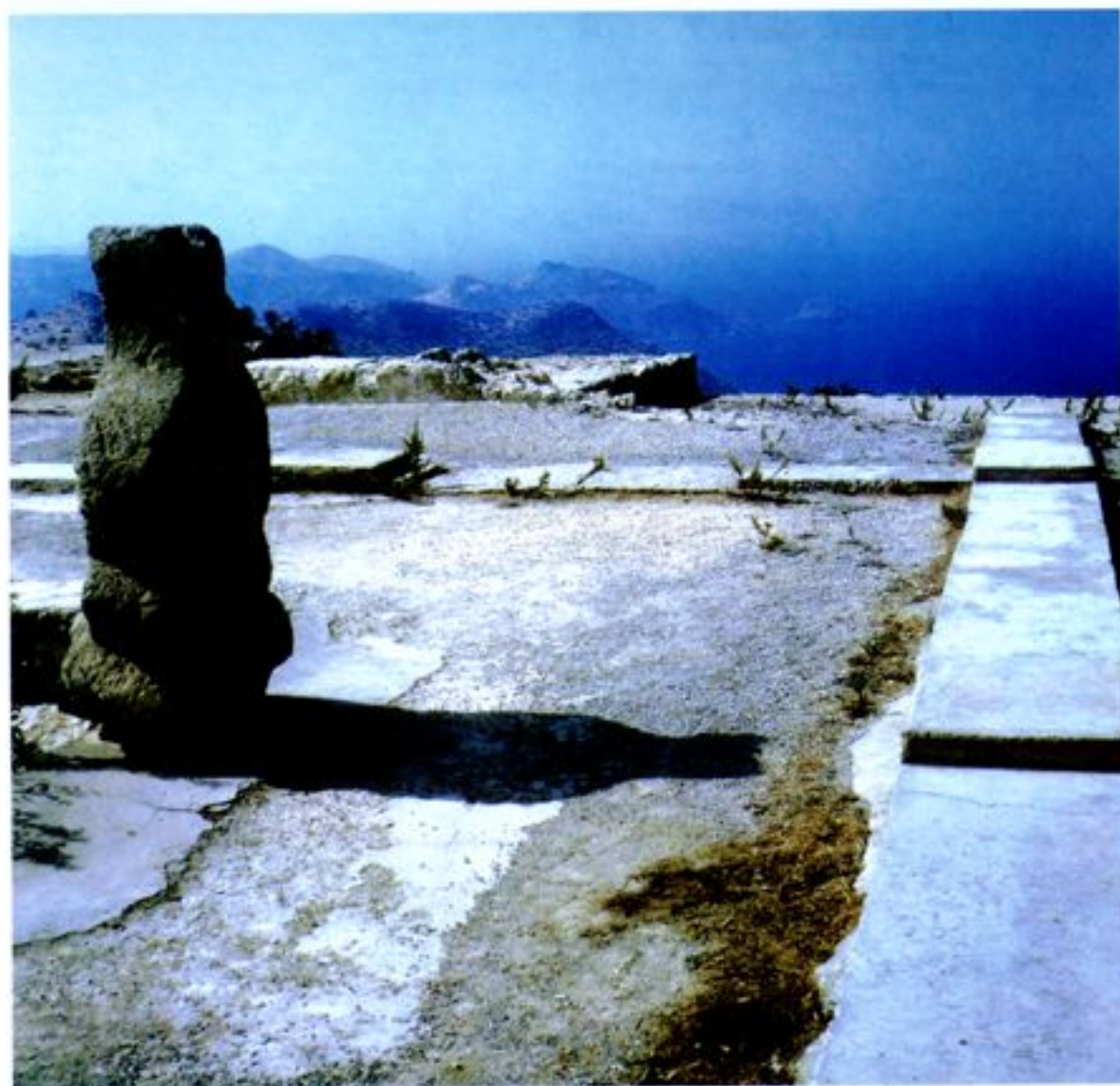
1250-1150: Ο τραυματικός αιώνας

Στην ανατολική Μεσόγειο, στο τέλος του 13ου αι. π.Χ., οι σφαίρες επιρροής των Χετταίων, των Αιγυπτίων και των Μυκηναίων αποσυντίθεται. Η οικονομική αλληλεξάρτηση αυτών των συγγενερωτικών εξουσιών επιφέρει την αλυσιδωτή καταστροφή τους. Αυτό είναι το τέλος των προϊστορικών πολιτισμών της Μεσογείου και φυσικά της Κύπρου. Μεταξύ του τέλους του 13ου και πριν από την κατάληξη του 12ου αι. π.Χ. επέρχεται η καταστροφή ή η εγκατάλειψη των μεγάλων αστικών κέντρων της Κύπρου. Το τέλος της ύστερης εποχής του Χαλκού δηλώνει το τέλος του

πρώτου καθ' όλα κυπριακού πολιτισμού (ο όρος, κατ' αναλογία προς τον κυκλαδικό ή το μινωικό πολιτισμό, οι οποίοι ανήκουν σε μια κοινή μεσογειακή προϊστορία).

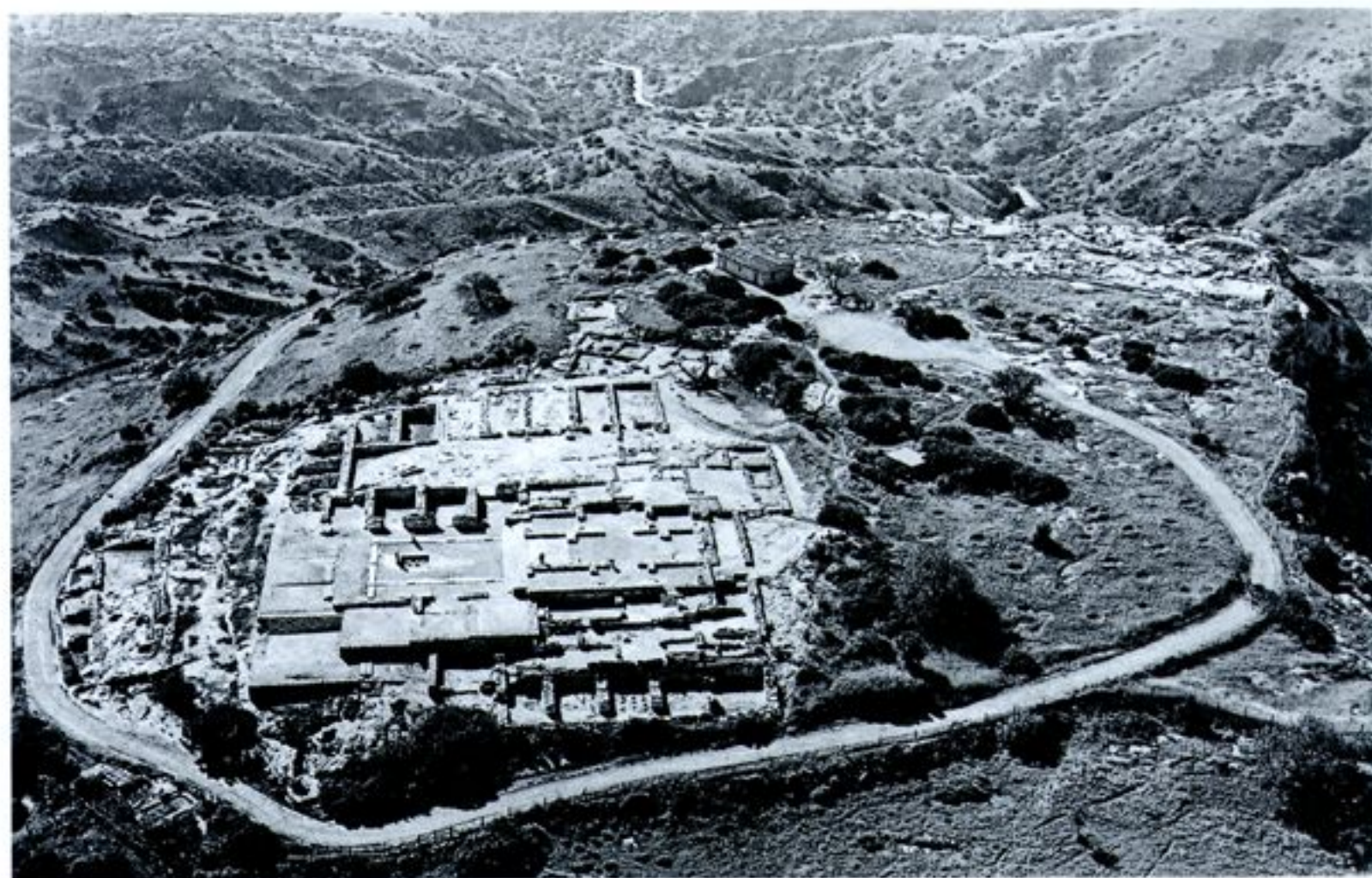
Η περίοδος χαρακτηρίζεται από τη γενική αναστάτωση και τη μαζική μετακίνηση πληθυσμών σε όλη την ανατολική Μεσόγειο, κατάσταση που θα παύσει μόνο όταν συγκροτηθούν νέα, καλά οργανωμένα σύνολα, τα οποία θα ξαναχτίσουν πάνω στα ερείπια του 12ου αιώνα έναν καινούργιο μεσογειακό κόσμο: τον κόσμο της εποχής του Σιδήρου.

Ο 12ος αι. π.Χ. συνδέεται με τη θρυλούμενη κάθοδο των Αχαιών. Στην πραγματικότητα είναι η δύσκολη εποχή της αντιπαράθεσης και της πολιτισμικής συγχώνευσης των πληθυσμών που εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο αναζητώντας καινούργια ζωή. Ο 11ος αιώνας αποκαλύπτει ότι τελικά επικράτησε το ελληνόφωνο στοιχείο.

Βουνί. Το ανάκτορο (λεπτομέρεια).

Βουνί. Το ανάκτορο, 5ος αι. π.Χ. Σήμερα κατεχόμενος αρχαιολογικός χώρος.

Πήλινη πινακίδα με εγχάρακτα σύμβολα της κυπρομινωικής γραφής.
Από την Έγκωμη. Χρονολογείται γύρω στο 1500 π.Χ.

Ο πρωτοϊστορικός ορίζοντας

Ο 11ος αιώνας και οι πόλεις του μύθου

Οι νέοι οικισμοί του 11ου αιώνα ταυτίζονται με τις πόλεις του μύθου, που ίδρυσαν στην Κύπρο οι ήρωες της Τροίας γυρίζοντας από το Ίλιον. Πουθενά αλλού δεν μπορούμε να παρακολουθήσουμε τα γεγονότα πιο καθαρά από ό,τι στις κατεχόμενες σήμερα μητροπόλεις της Έγκωμης και της Σαλαμίνας. Η Έγκωμη εγκαταλείπεται στο τέλος του 12ου αι. π.Χ. Ο μυθικός κτήτορας της Σαλαμίνας, ο Τεύκρος, θα ιδρύσει μια νέα, τειχισμένη πόλη, πιο κοντά στη θάλασσα, ...*ἐς γῆν ἐναλίαν Κύπρον, οὐ μ' ἐθέσπισεν οἰκεῖν Ἀπόλλων, ὄνομα νησιωτικὸν Σαλαμίνα θέμενον τῆς ἐκεῖ χάριν πάτρας* (Εὐριπίδης, *Ἑλένη*, 148-150).

Όλες οι νέες πόλεις συνοδεύονται από καινούργιες νεκροπόλεις, στις οποίες υπάρχει ο θαλαμοειδής τύπος τάφου, που δεν είναι άλλος από το μυκηναϊκό τύπο. Αποτελεί μια από τις πλέον σημαντικές καινοτομίες του 11ου αιώνα, εμφανίζεται αποκλειστικά και μόνο σε νεοϊδρυθείσες νεκροπόλεις ανά την Κύπρο (Λάπηθος, Αλαάς) και συνοδεύεται από τον ομοιογενή τύπο της πλούσιας γραπτής κεραμικής του 11ου αι. π.Χ. Αυτές οι αλλαγές υποδεικνύουν την υστερομυκηναϊκή προέλευση των τάφων και της κεραμικής και έτσι αποκαλύπτουν την επικράτηση ανθρώπων του Αιγαίου στην Κύπρο.

Η ελληνοκυπριακή εθνογένεση

Συνεπώς, οι αρχαιότερες αρχαιολογικές ενδείξεις για τη συνειδητή δημιουργία μιας παγκύπριας ελληνικής ταυτότητας ανάγονται στον 11ο αιώνα. Ο όρος «ελληνοκυπριακή εθνογένεση» αναφέρεται στη μετατροπή της Κύπρου από ένα κοσμοπολίτικο κέντρο της Ανατολικής Μεσογείου, στο οποίο κατοικούσε ένας εγγράμματος προελληνικός λαός, σε μια πρωτοϊστορική κοινωνία, η οποία εμφανίζεται στην αναγέννηση του 11ου αιώνα με ένα νέο ομοιογενή πολιτισμό.

Γλώσσα και γραφή

Η κυπρομινωική γραφή, το προελληνικό κυπριακό συλλαβάριο, ήταν ακόμη εν χρήσει όταν έφτασαν στην Κύπρο οι ελληνόγλωσσοι πληθυσμοί χωρίς να διαθέτουν ένα δικό τους σύστημα γραφής. Η Γραμμική Β' δεν είχε γίνει ποτέ εθνική γραφή. Παρέμεινε ένα σύστημα λογιστικών καταγραφών και λογαριασμών των μυκηναϊκών ανακτόρων και εξαφανίστηκε στα τέλη του 13ου αι. π.Χ. Στην εγγράμματη κοινωνία της Κύπρου οι ελληνόγλωσσοι δανείζονται το υπάρχον κυπρομινωικό συλλαβάριο για να γράψουν την ελληνική τους γλώσσα και έτσι γεννιέται η κυπροσυλλαβική γραφή.

Η εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας στην Κύπρο, όπως τεκμηριώνεται μέσω του δύσκαμπτου συλλαβαρίου, παρουσιάζεται το

Τμήμα πήλινης πινακίδας με σύμβολα κυπρομινωικής γραφής. Από την Έγκωμη. 13ος αι. π.Χ.

Πήλινο ομοίωμα πολεμικού άρματος.
Από το Όβγορος (επαρχία Αμμοχώστου).
Τα άλογα είναι εφοδιασμένα με παρώπια και προμετωπίδια,
όπως εκείνα που βρέθηκαν στους δρόμους των βασιλικών
τάφων της Σαλαμίνας, 6ος αι. π.Χ.

500 π.Χ. ως μια απλή ελληνική διάλεκτος, άμεσα κατανοητή στους χρήστες των άλλων ελληνικών διαλέκτων. Στην πρωτοϊστορική εποχή της Κύπρου η συλλαβική απόδοση της ελληνικής γλώσσας είχε εμπεδωθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε η άφιξη και η εγκατάσταση των Φοινίκων στο Κίτιον τον 9ο αι. π.Χ. και η εισαγωγή ενός πολύ ανώτερου είδους γραφής, του αλφαβήτου, δεν μπόρεσαν να αλλάξουν τη φυσική εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας. Είναι δηλωτικό του συντηρητισμού των Ελλήνων της Κύπρου ότι δεν διανοήθηκαν να υιοθετήσουν την αλφαβητική γραφή ούτε όταν αυτή καθιερώθηκε στον ευρύτερο ελληνισμό του Αιγαίου και των ελληνικών αποικιών τον 8ο-7ο αιώνα. Το συλλαβάριο ζούσε και βασιλευε, όχι μόνο μετά την επίσημη εισαγωγή του αλφαβήτου από τον Ευαγόρα Α΄ της Σαλαμίνας, στις αρχές του 4ου αι. π.Χ., αλλά και κατά τη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων, όταν η νήσος ήταν πια μια πτολεμαϊκή επαρχία.

Θα ήταν ίσως πιο κατανοητό ιστορικά αν τον 5ο αι. π.Χ. οι Κύπριοι μιλούσαν φοινικικά και έγραφαν με το φοινικικό αλφάβητο. Αν αυτό δεν συνέβη, οφείλεται στο γεγονός ότι πριν από την άφιξη των Φοινίκων τον 9ο αι. π.Χ. η ελληνική γλώσσα και η ιδιόζουσα γραφή της ήταν ένα μη ανατρέψιμο γεγονός.

Πήλινα αναθηματικά ειδώλια. Βρέθηκαν γύρω από το βωμό, στο υπαίθριο ιερό της Αγίας Ειρήνης.
Ανασκαφές Σουηδικής Αρχαιολογικής Αποστολής, 7ος αι. π.Χ.

Σαλαμίνα. Το γυμνάσιο, το στάδιο, το αμφιθέατρο και το θέατρο.
Σήμερα κατεχόμενος αρχαιολογικός χώρος.

Κάλαθος ζωγραφικού ρυθμού. Αρχές 11ου αι. π.Χ.

Η εποχή του Σιδήρου

Κυπρογεωμετρική περίοδος (1050-750 π.Χ.)

Σε αυτή την περίοδο διαμορφώθηκαν τα πολιτειακά σχήματα και τα γεωγραφικά όρια των κυπριακών πόλεων-βασιλείων. Τα βασίλεια ιδρύθηκαν από τους άμεσους απογόνους των ελληνόφωνων που ήρθαν στην Κύπρο το 12ο αι. π.Χ. από τις αιγαιακές πολιτείες. Γι' αυτό και η ίδρυση των κυπριακών βασιλείων αποδίδεται σε ήρωες του τρωικού πολέμου ή σε Έλληνες οικιστές: ο Σαλαμίνιος Τεύκρος οικίζει τη Σαλαμίνα, ο Αγαπήνωρ ο Αρκάς ιδρύει το βασίλειο της Πάφου, ο Πράξανδρος ο Λάκων τη Λάπηθο, ο Χαλκάνωρ το Ιδάλιον, οι Σόλοι είναι κτίσμα «Φαλήρου καὶ Ἀκάμαντος Ἀθηναίων», το Κούριον είναι «Ἀργείων κτίσμα». Κάποιοι από τους μύθους αυτούς διασώζουν ένα πρωτοϊστορικό γεγονός, ενώ άλλοι είναι αιτιολογικοί (δημιούργημα δηλαδή χρονικά νεότερης πολιτικής προπαγάνδας).

Σαλαμίνα: Τα αρχαιότερα κατάλοιπα

Το καλοκαίρι του 1974, όταν έγινε η τουρκική εισβολή, η Γαλλική Αποστολή του Πανεπιστημίου της Lyon κατέγραφε τα αρχαιότερα στρώματα της ίδρυσης της Σαλαμίνας. Ένα ιερό, ένα αμυντικό τείχος από πλίνθους, ένας σημαντικότερος θαλαμοειδής τάφος είναι ό,τι πρόλαβε η Γαλλική Αποστολή να εντοπίσει από τη Σαλαμίνα του 11ου αι. π.Χ., η οποία εξακολουθεί να βρίσκεται θαμμένη, μαζί με τη Σαλαμίνα των κυπρογεωμετρικών χρόνων, κάτω από τα μεταγενέστερα μνημειώδη κτίρια της ύστερης ρωμαιοκρατίας.

Ο μύθος του κτήτορα Τεύκρου, αδελφού του ομηρικού Αίαντα, είναι κοινός τόπος σε πολλούς αρχαίους συγγραφείς. Ο Στράβων τον παραθέτει μαζί με τη γεωγραφική θέση της Σαλαμίνας:

*Εἰς γὰρ Σαλαμίνα ὑπέρβασις σταδίων
ἑβδομήκοντα. Εἴτ' Ἀχαιῶν ἀκτὴ, ὅπου Τεϋ-
κρος προσωρμίσθη πρῶτον ὃ κτίσας Σαλαμί-
να τὴν ἐν Κύπρῳ, ἐκβληθείς, ὥς φασιν, ὑπὸ
τοῦ πατρὸς Τελαμῶνος (Στράβων, Γεωγραφικά,
XIV 6, 3).*

Ἀγάλμα γυναικάς ἀπὸ πηλῶ.
Ἀπὸ τῆ νεκρόπολι τοῦ Μαρίου.
Εμφανὲς ἡ ἐπίδρασι τοῦ ἀττικῆς γλυπτικῆς.
6ος ἢ 5ος αἰ. π.Χ.

Εἰς γὰρ Σαλαμίνα ὑπέρβασις σταδίων ἑβδομήκοντα. Εἴτ' Ἀχαιῶν ἀκτὴ, ὅπου Τεῦκρος προσωμίσθη πρῶτον ὁ κτίσας Σαλαμίνα τὴν ἐν Κύπρῳ, ἐκβληθείς, ὥς φασιν, ὑπὸ τοῦ πατρὸς Τελαμῶνος (Γεωγραφικά, XIV 63).

Ἡ Ἀχαιῶν ἀκτὴ αναφέρεται στην παραλία ὅπου αποβιβάστηκαν οἱ Ἀχαιοὶ ἥρωες γυρνώντας ἀπὸ τὴν Τροία. Ἦταν καὶ παραμένει ἕως σήμερα τὸ τοπωνύμιο συγκεκριμένης ακτῆς στα βόρεια παράλια τῆς Κύπρου, τὸ ὁποῖο εντοπίζεται στὴ γεωγραφικὴ Ὑφήγησιν τοῦ Κλαύδιου Πτολεμαίου καὶ εμφανίζεται στους πρῶτους γνωστοὺς χειρόγραφους χάρτες τῆς Κύπρου.

Κεφαλὴ νέου ἀπὸ ασβεστόλιθο.
Κυπροαρχαϊκὴ περίοδος II (550-500 π.Χ.).

Κυπροαρχαϊκὴ περίοδος (750-475 π.Χ.)

ΙΑΤΝΑΝΑ. Ἡ γη τῶν Δαναῶν

Τὸ καθοριστικὸ ἱστορικὸ γεγονὸς τῆς υποταγῆς τῶν βασιλείων τῆς νήσου στὸν Ἀσσύριο βασιλεὺς Σαργῶνα Β' (722-705 π.Χ.) ἀναγράφεται στὴν ἀναθηματικὴ στήλη, ποὺ ὁ ἴδιος ὅρισε νὰ στηθεῖ στὸ Κίτιον τὸ 707 π.Χ. Ἡ ἐπιγραφή στὴ στήλῃ τοῦ Σαργῶνα (ἀνακαλύφθηκε τὸ 1845 στὸ Κίτιον καὶ βρίσκεται ἐκτοτε στὸ Μουσεῖο τοῦ Βερολίνου) παραμένει ἡ ἀρχαιότερη γραπτὴ μαρτυρία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν κυπριακῶν πόλεων-βασιλείων. Τόσο σὲ ἐπιγραφές ἀπὸ τὸ παλάτι τοῦ Σαργῶνα ὅσο καὶ στὴ στήλῃ τοῦ Κιτίου, ἡ Κύπρος ἀποκαλεῖται *LA* (τὸ νησί) καὶ προσδιορίζεται ὡς ἐπαρχία ἡ περιοχὴ τῆς *ATNANA* ἢ *IATNANA*, ποὺ στὴ σφηνοειδῆ γραφὴ σημαίνει ἡ γῆ ἢ τὰ νησιά τῶν Δαναῶν, δηλαδὴ τῶν Ελλήνων. Περιγράφουν ἔτσι οἱ Ἀσσύριοι, τὸν 8ο αἰ. π.Χ., τὴν Κύπρο ὡς τὸ κατεχόμενη νησί τῶν Ελλήνων. Τὸ 707, λοιπόν,

υπῆρχαν βασιλεία στὴν Κύπρο ποὺ πέρασαν ἀπὸ μιὰ ἀνεξάρτητη ὑπόσταση σὲ φόρου υποτέλεια, ἀρχικὰ στους Ἀσσυρίους (περ. 707-669), μετὰ στους Αἰγυπτίους (570-545) καὶ στὴ συνέχεια στους Πέρσες μέχρι τὴν ἀφίξη τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στὴ λεκάνη τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου (περ. 545-333), γιὰ νὰ διαλυθοῦν τελικὰ ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο Α' τὸ Σωτήρα, μετὰξὺ 312-310 π.Χ., ὁπότεν ἡ νήσος γίνεται ἐπαρχία τοῦ κράτους τῶν Πτολεμαίων τῆς Αἰγύπτου. Ἐν συνεχείᾳ, ἀπὸ τὸ 58 π.Χ. ἡ Κύπρος γίνεται ρωμαϊκὴ ἐπαρχία ἕως τὴ διαίρεση τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους τὸν 4ο αἰ. μ.Χ. Τὸ 395 ὑπάγεται ἐπίσημα στὴν Ἀνατολική (Βυζαντινὴ) Ρωμαϊκὴ Αυτοκρατορία.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν βασιλείων παρουσιάζει διακυμάνσεις, ὅπως μαρτυροῦν οἱ ἀρχαίες πηγές. Στὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. υπῆρχαν ἐννέα βασιλεία, σύμφωνα με τὸ Διόδωρο τὸ Σικελιώτῃ (1ος αἰ. π.Χ.): ἡ Λατίθου, ἡ Κερύνεια, τὸ Μάριον, ἡ Σαλαμίνα, τὸ Κίτιον, ἡ Ἀμαθούνα, τὸ Κούριον, ἡ Πάφος καὶ οἱ Σόλοι.

Ἡ τουρκικὴ εἰσβολὴ τοῦ 1974 ἔχει ἐπιφέρει τρομακτικὸ πλήγμα στὸν τομέα τῆς ἐξερεύνησης τῶν πόλεων-βασιλείων τῆς μισῆς Κύπρου. Με ἐξαίρεση τὴν ἡμιτελὴ ἐρευνὰ τῆς Σαλαμίνας καὶ τὴν ἀκόμη πιο ἀποσπασματικὴ τῶν Σόλων, βρισκόμαστε στὸ σκοτάδι ὅσον ἀφορὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ τεκμηρίωση τῶν βασιλείων τῆς Λατίθου, τῶν Χύτρων, τῶν Γόλων, τῆς Κερύνειας καὶ ἐν μέρει τοῦ ἡμικατεχόμενου Ἰδαλίου. Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι τραγικὰ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κύπρου, γιὰτὶ ἐν τῷ μετὰξὺ στις ἐλεύθερες περιοχές ἀνασκάπτονται με κάθε δυνατὴ φροντίδα τὰ βασιλεία τοῦ Κιτίου, τῆς Ἀμαθούνας, τοῦ Κουρίου, τῆς Παλαιπάφου, τοῦ Μαρίου. Ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ἀνωμαλίας, ἡ ὁποία ἀποτρέπει τὴν ἀρχαιολογικὴ προσέγγιση τῶν κατεχόμενων σήμερα βασιλείων, ἡ ἀρχαϊκὴ καὶ κλασικὴ περίοδος ἀναπτύσσονται πιο κάτω –σὲ συνδυασμὸ με τὶς γραπτές πηγές– μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Σαλαμίνας.

Ἡ βασιλικὴ νεκρόπολις τῆς Σαλαμίνας

Ἡ ἐναρξὴ τῆς ἀσσυριακῆς κυριαρχίας (τέλη 8ου αἰ.) εἶναι σύγχρονη με τὴν ἰδρυση τῆς «βασιλικῆς νεκρόπολης» τῆς Σαλαμίνας στὴν κυπροαρχαϊκὴ περίοδο. Στὴ βασιλικὴ νεκρόπολις σημειώνεται μιὰ μνημειώδης ἐπίδειξη δυνάμεις, ἡ ὁποία συνδυάζεται με τὸ μυθικὸ πλοῦτο τῆς Ἀνατολῆς. Μπορεῖ νὰ μὴν ἔχουν βρεθεῖ τὰ ἀνάκτορα τῶν ἡγεμόνων τῆς περιόδου αὐτῆς, ἀλλὰ οἱ τάφοι τοὺς δηλώνουν τὸ ἀπόγειο τοῦ πλοῦτος, τῆς χλιδῆς καὶ τῆς παντοδυναμίας τῶν βασιλικῶν οικογενειῶν, ἐκείνων τῶν οικογενειῶν ποὺ συνδέονταν